

O ZAČETKIH SLOVENSKEGA PESNIŠTVA*

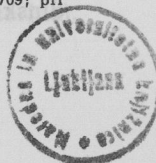
Prvi vidnejši in za nadaljnji razvoj odločilni pojav slovenskega pesništva je letni pesniški zbornik *Skupspravljanje krajskih pisanic od lepeh umetnost*. Izhajal je v letih 1779, 1780 in 1781, bil pa je v dokajšni meri rezultat akcije, ki se je začela dobrih deset let prej. Avguštinec diskalceat o. Marko, s svetnim imenom *Anton Pohlin* (1735—1801), je izdal 1768 nemški pisano Kranjsko gramatiko, ki jo večina slovenskih literarnih zgodovinarjev postavlja za začetni mejnik dobe slovenskega preporeda oziroma obdobja razsvetljenstva v slovenski književnosti. Ta slovnica je pomembna predvsem zaradi predgovora, v katerem so odmevale nekatere ideje nove dobe in iz katerega izžareva pristna ljubezen do domačega jezika, ter zaradi poglavja o slovenski metriki in pesniškem stilu. Pohlina metrična pravila so sicer zelo skopa in bi bila nezadostna za teoretični priročnik v pesništvu še nepoučenemu začetniku. Ker pa je takratna gimnazija dajala dovolj temeljit teoretičen in praktičen pouk v latinskem pesništvu, so bili Pohlinovi napotki kar primeren pripomoček za aplikacijo kvantitativnega verznega sistema na slovenski jezik.¹ Še bolj kot to pa je bila ta skromna poetika pomembna zunanja vzpodbuda za nastanek slovenskega pesništva. Že v Pohlinovi slovnici je sodeloval tudi prvi pomembnejši slovenski verzifikator; več kot verjetno je namreč, da zgledi pesniškega slovenjenja antične poezije niso delo avtorja slovnice, marveč njegovega redovnega sobrata o. *Damascena* oziroma *Antona Feliksa Deva* (1732—1786), ki se je tisti čas najbrž že poskušal v slovenski verzifikaciji.² Pri tem je treba poudariti, da se je Dev v nasprotju s Pohlinom dosledno odločil za kvalitativni verzni sistem, ki je bil dotlej že uveljavljen v ljudskem in cerkvenem pesništvu in ki je odtlej ostal temelj slovenske metrike.

Pohlin ni ostal le pri dajanju pobud v slovnici, ampak je začel zbirati okrog sebe mlade nadarjene fante, jih navduševati za slovenski jezik ter jih urediti v njega uporabi v literaturi in posebej v pesništvu. Tako je v letih 1773 do 1775 uvajal v slovensko pisanje in pesnikovanje gimnazijca *Valentina Vodnika* (1758—1819), ki se je pozneje razvil v »prvega slovenskega pesnika«. V istem času ali že nekoliko prej sta bila njegova učenca tudi Janez Mihelič in Jožef Zakotnik, od katerih je prvega navajal k zbiranju domačih pregovorov, drugega pa k zapisovanju ljudskih pesmi, vsaj prvi pa se je poskušal tudi v samostojnem verzificiranju. Ta »pesniška šola« je bila prekinjena, ko je Pohlin 1775 zaradi nove redovne zadolžitve zapustil ljubljanski samostan bosonogih avguštincev in se preselil v Mariabrunn pri Dunaju. Ni še pojasnjeno, koliko je pri tej »pesniški šoli« sodeloval Dev in če jo je nadaljeval po Pohlinovem odhodu; dejstvo je, da je prav on zbral štiri leta po Pohlinovem odhodu verzificirane izdelke te šole in izdal prvi pesniški zbornik v slovenskem jeziku. Z izdajanjem zbornika je nada-

* Predavanje na VII. seminarju slovenskega jezika, literature in kulture jul. 1971.

¹ Prim. D. Voglar: Vodnikovo spoznavanje Horaca; SR 1961/62, str. 69—71.

² Fr. Kidrič: Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti; Ljubljana 1929-38, str. 709; pri tem se sklicuje na neobjavljeni del seminarske naloge L. Legiša.

ljeval še dve naslednji leti in ga polnil predvsem z lastnim pesniškim delom (drugi zbornik je pravzaprav njegova pesniška zbirka). Nato pa so Pisanice, kakor zbornik navadno skrajšano imenujemo, iz še nepojasnjenih vzrokov prenehale izhajati, čeprav je Dev že imel pripravljenih samo svojih prispevkov za celo knjigo v dotedanjem obsegu.

Pisaniška verzifikacija posega v vse tri zvrsti literarnega ustvarjanja; najštevilnejše je zastopana lirika, dramatika pa le z enim primerom. Od lirskih vrst in žanrov so zajete oda, elegija, epigram, idila, aria, prigodnica, refleksivna pesem, vložnica in druge; epiko zastopajo eksempl, moralična pesem in basen, dramatika pa libreto za opero tipa »festa teatrale«.³ Od verzijnih oblik prevladuje ob hekzametru, elegičnem distihu, sapfični katici ter različnih trohejskih in amfibraških verzij po Devovi zaslugi aleksandrinec. Stilno je ta verzifikacija močno neizčiščena, ne le zato, ker si pisaničarji še niso izoblikovali in izčistili izraza, ampak predvsem zaradi raznorodnih vplivov, ki so nanje delovali. Zato tudi ne moremo uvrstiti te verzifikacije v eno samo literarno strujo. Prevladuje že močno zastarela baročna orientacija, vanjo pa vdirajo vplivi utilitaristične prosvetljske miselnosti in tudi prvi odmevi predromantičnih motivov in idej.

Pisanice kot pojav so imele nedvomen vzpodbuden pomen za nadaljnji razvoj slovenskega pesništva. Po njih ni bilo več mogoče nazaj v meje cerkvenega in nabožnega verzificiranja, ki je dotlej bilo glavna oblika slovenskega pesnjenja. Zahteva po visoki poeziji v slovenskem jeziku je bila postavljena, z njo pa prvi poskusi. Žal da ti poskusi niso uspeli v tolikšni meri in da niso toliko ustrezali sodobnemu stanju in smeri poezije v Evropi, da bi lahko postali neposreden zgled za nadaljnje pesnjenje. Nasprotno, prevladujoča zastarela orientacija ter pogosta neustreznost in neokretnost izraza sta pobudili že pri sodobnikih, zlasti pa pri naslednji generaciji odpor in negativno vrednotenje zbornika. Senca te v marsičem krivične sodbe se vleče še vse do dandanašnjega časa in je vzrok, da naša literarna zgodovina še ni vsestransko pravično ocenila in primerno osvetlila tega neizpodbitnega začetnega mejnika v zgodovini slovenske poezije. Res je, da so bili pisaničarji premalo pesniško nadarjeni in premalo literarno razgledani, da bi se lahko zadovoljivo približali ciljem, ki so si jih s svojim pesnikovanjem zastavili. Vidna zapreka je bil tudi jezik, ki je bil v dotedanji pretežno cerkveni verzifikaciji preveč enostransko izoblikovan za pesniško rabo; ljudsko pesem, v kateri je slovenski jezik že do tedaj dosegel primerno okretnost in izraznost, pa so pisaničarji šele odkrili in jim še ni bila dostopna v vsej mnogovrstnosti. Zato je v verzifikaciji pisaničarjev vseskozi opazen večji ali manjši prepad med hotenjem in ostvaritvijo. Le v primeru Vodnikove pesmi Zadovolne Krajnc, v kateri si je pesnik zastavil dovolj nepretenciozno temo in ubral dovolj preprost ton, so težave in šibkosti naših prvih verzifikatorjev najmanj opazne, zato je ta pesem postala za dolgo časa vzgled slovenskemu pesništvu. V tej smeri se je dalje razvijal Vodnik sam in si z vse bolj mojstrskim obvladovanjem pretežno takšnega izraza pridobil vzdevek »prvi slovenski pesnik«. V tej smeri pa so Vodniku sledili še drugi. Tako je šele petdeset let po Pisanicah spet postala aktualna zahteva po višjih oblikah poezije in z novim zbornikom Kranjsko čbelco dobila glasilo, s Francetom Prešernom pa prvega velikega mojstra.

³ 18. stol. je ločevalo štiri vrste opere: tragično (opera seria), pastirsko (pastorale), komično (opera buffa) in mitološko-alegorično (serenata, festa teatrale) (G. v. Wilpert: Sachwörterbuch der Literatur; Stuttgart 1959², str. 414).

Razen pesnikov Pisanic sta se v tistem času v Ljubljani, takrat naravnem in najbolj razvitem, danes pa v dejanskem kulturnem središču Slovencev, vsaj še dva moža ukvarjala z verzifikacijo v slovenskem jeziku. Vendar gre pri obeh predvsem za prevajanje. *Jurij Japelj* (1744—1807) je že nekaj časa prevajal iz sodobne nemške poezije⁴ in Metastasijev libreto Artakserkses, baron *Žiga Zois* (1747—1819) pa je poslovenjal v Ljubljani gostujočim italijanskim operistom posamezne arie,⁵ kar je menda imelo velik uspeh pri publiki. Morda se je Zois že v tem času zanimal za ljudske poskočnice in si katero tudi že zapisal.⁶

Pojav posvetne verzifikacije na prehodu iz sedemdesetih v osemdeseta leta 18. stoletja pa v takrat upravno razkosanem slovenskem ozemlju ni bil omejen le na osrednjo deželo Kranjsko oziroma njeno glavno mesto Ljubljano. Gorica, sedež posebne upravne enote, je bila v tem času močno kulturno razgibana. Dobršen del v njej živečega plemstva se je ukvarjal s pesnikovanjem v latinskem, italijanskem, furlanskem in nemškem jeziku in pripravljaj ustanovitev podružnice rimske Accademie degli Arcadi (ustanovljena 8. avg. 1780). V tem okolju je nastal 1779 priložnostni pesniški zbornik⁷ v proslavo člana goriške knežje rodbine Cobenzlov Janeza Filipa, ki je tega leta začel uspešno diplomatsko kariero. Med vrsto prigodnic v raznih jezikih sta tudi dve slovenski, ena v sapfični kitici, druga v anakreontskem verzu. Ob prvi, ki je objavljena tudi v italijanskem prevodu, je podpisan *Andrej Lavrin* (1743—1808). Ta kot Vipavec zastopa v pesmi goriške Slovence, medtem ko je druga oda pisana s stališča Kranjcev in ji je avtor verjetno Japelj, ki je pozneje postal tudi član goriške arkadijske akademije.⁸

Zadnji ohranjeni primer slovenske posvetne verzifikacije tega časa je napisan v prekmurskem dialektu (v katerem je takrat nastajala posebna književnost) in je nastal brez kakršnekoli zveze z dogajanjem na Kranjskem. *David Novak* (roj. ok. 1757), doma iz naselbine prekmurskih Slovencev na južnem Madžarskem, je za svojih študij v protestantskem kolegiju v Bratislavi napisal 1774 zanimivo žanrsko sliko iz kmečkega življenja. Pesem je nastala v pustnem času in je bila namenjena za recitacijski nastop. Rokopis so šele pred nedavnim odkrili v arhivu šole.⁹

Morda je že v tem času pisal posvetne pesmi tudi Štajerc *Leopold Volkmer* (1741—1816), ki je 1783 izdal v Gradcu svojo cerkveno pesmarico, v rokopisih

⁴ V posvetni verzifikaciji prevladujejo prevodi pesmi Friedricha von Hagedorna (1708—1754).

⁵ A. Dimitz: *Geschichte Kranjs IV*; Ljubljana 1876, str. 227, postavlja to Zoisovo dejavnost v sedemdeseta in osemdeseta leta 18. stol.

⁶ Fr. Kidrič: *Zgodovina . . .*, str. 227 domneva, da se Zoisovo zanimanje za ljudske poskočnice, predvsem erotičnega značaja, in njih zapisovanje začel v letih 1781 in 1782, enako tudi o začetku prevajanja italijanskih arij; vendar ni povsem izključeno, da sega oboje zanimanje še v predpisaniško dobo; leti 1779 in 1780 sta izvzeti, ker je bil Zois na potovanju v inozemstvu (Kidrič, *Zgodovina . . .*, str. 212).

⁷ *Raccolta di composizioni e di poesie italiane, latine, francesi, friulane, tedesche, cragnoline, inglesi, greche ed ebraiche fatte in occasione che Sua Eccellenza il signore signore Giovanni Filippo del S. R. J. Conte di Cobenzl . . . fu-commissario plenipotenziario del' augustissima Casa d' Austria al congresso di Teschen per lo stabilimento della pace tra le armi austriache, e prussiane conclusa felicemente nell di XIII. maggio MDCCCLXXIX. Gorizia. — S. R(utar): Dve stari slovenski pesmi; LZ 1894, str. 62—64.*

⁸ Lavrina v SBL ni. Gl. S. R(utar): *Andrej Jožef Lavrin*; LZ 1894, str. 127. S. Stanič: *Andrej Jožef Lavrin; Koledar Goriške Mohorjeve družbe* 1952, str. 115, 116. — Da je pesem v anakreontski meri Japljeva, domneva Kidrič v *Zgodovina . . .*, str.198, vendar razlogov ne navaja. Japelj je v katalog članov Accademie degli Arcadi romano-sonziazi vpisan pod št. 117 dne 17. sept. 1789 s članskim imenom Silvanide Driadio.

⁹ S. Barbarič: *Razmah slovaške znanosti*; NRazgl 1968, str. 633. V. Novak: *Slovenska in slovaška pesem iz 1774*; SR 1970, str. 129—140.

pa zapustil mnogo slovenskih izvirnih in posnetih pesmi, predvsem basni.¹⁰ Tudi Volkmer je pesnil v rodnem dialektu.

Pisaničarji in drugi sočasni slovenski verzifikatorji niso imeli nikakršne tradicije posvetne verzifikacije, na katero bi se lahko oprli in bi jim bila pobuda in zgled za pesnjenje. Pohlin je v svoji slovnici lahko citiral kot primer slovenske verzifikacije le edino posvetno pesem, ki je bila dotlej objavljena. To je bila prigodnica Zaščitno vošenje,¹¹ posvečena izidu znamenitega zgodovinsko-zemljepisno-narodopisnega dela Janeza Vajkarda Valvasorja *Die Ehre des Herzogthums Krain* (1689). Natisnjena je bila med posvetilnimi pesmimi na čelu prve knjige hkrati z latinsko verzijo. O avtorju *Jožefu Zizenčeliju* ne vemo skoraj nič.¹² Pesem je napisana kot monolog personificirane Kranjske dežele, osrednje pesniško sredstvo pa je primerjava izida Valvasorjeve knjige z lučjo, ki je pred svetom osvetlila in odkrila Kranjsko.

Začetki slovenske posvetne verzifikacije segajo sicer še daleč nazaj v pozni srednji vek, česar pa naši prvi pesniki niso mogli imeti v razvidu. Tu mislimo na »Auersperški fragment« iz 15. stol., okrnjen in komaj čitljiv odlomek pesmi, ki se je slučajno ohranil, vlepljen na notranji strani platnic neke rokopisne knjige iz knjižnice knezov Turjaških. Po mnenju večine starejših literarnih zgodovinarjev naj bi bil to odlomek nabožne pesmi v čast Mariji,¹³ zaradi izrazite ljubezenske metafore pa se zdi verjetnejša razlaga, »da je to delo izobraženca, ki je imel pred očmi posvetno trubadursko poezijo.«¹⁴ Da namreč ni bilo vsaj v poznem srednjem veku kakšnih predsodkov pred uporabo slovenskega jezika v pesništvu pri plemstvu oziroma viteštvu, kažejo primeri tujih pesnikov, ki so se seznanili s slovenskim jezikom in ga citirali v svojih pesmih.¹⁵ Najzanimivejši med njimi je nedvomno Tirolec Oswald Wolkensteinski, ki ni le uporabil več slovenskih rečenic v večjezičnih lirskih pesmih, ampak je navajal tudi slovenščino med desetimi jeziki, ki jih obvlada. Ta vrsta sega vse do hrvaškega plemiča Franja Krste Frankopana, ki ima med svojimi hrvaškimi pesmimi, napisanimi v ječi pred obglavljenjem (1671), tudi verzificirano protimeniško zgodnico v (sicer slabem) slovenskem jeziku,¹⁶ ki ga je uporabil tudi v nedokončanem prevodu Molierove komedije *George Dandin*. Ob tem pa ne smemo prezreti dejstva, da so se nekateri domači fevdalci z literarnimi ambicijami posluževali raje nemškega jezika za svojo verzifikacijo (npr. Leopold Ostrovrhar), kar je razumljivo, če upoštevamo, da je bila večina našega plemstva tujega, pretežno nemškega rodu. Če pa upoštevamo, da je še vse do 17. stol. živelo na Slovenskem

¹⁰ Kdaj je začel Volkmer pisati posvetne pesmi, ki jih je šele po pesnikovi smrti zbral A. J. Murko v knjigi *Fabule ino pesmi* (Gradec 1836), je težko določeneje trditi. Jožef Pajek domneva v knjižici *Leopold Volkmer, veseli pesnik Slovenskih goric* (Maribor 1885), da je začel pesniti že zgodaj.

¹¹ Zaščitno vošenje te Krajske dežele k letem vse hvale vrednem bukvam krajnskiga popisvanja visoku žlahtnu rojeniga gospuda Janeza Bajkorta Valvasorja . . .

¹² Pohlin v *Bibliotheca Carnioliae* piše priimek v nemški obliki *Sisenthal* in ga označuje za kranjskega plemiča. M. Miklavčič je v *SBL III*, str. 320, postavil zanimivo, a ne dovolj prepričljivo hipotezo, da se za imenom *Joshef Sisentschelli* skriva jezuit *Franc Sizenheim* (1658—1714).

¹³ Domnevo je postavil že najditelj P. pl. *Radics*: *Slovenščina v besedi in pismu, po šolah in uradih*; LMS 1879, str. 10.

¹⁴ L. Legiša, *Zgodovina slovenskega slovstva I*, Ljubljana 1956, str. 179.

¹⁵ Ulrich *Lichtensteinski* (1200—1276) v pesnitvi *Frauentienst* (J. Majciger; Ulrich vitez žlahtni *Lichtenstein*; *Kres* 1882, str. 174-7, 327-31). Oswald *Wolkensteinski* (1367—1445) v več pesmih (L. Legiša; *Zgodovina slovenskega slovstva I*; Lj. 1956, str. 164-5). Nicolò *Morlupino* (1528—1570) v sonetu *In laude del primo d' agosto* (K. Štrekelj; Dr. V. Oblak, »Das älteste datirte slovenische Sprachdenkmal«; LZ 1892, str. 375).

¹⁶ *Fratri puthiczcy*, obj. v *Djela Frana Krste Frankopana, Priredio Slavko Ježić*; Beograd 1936, str. 122-3.

tudi nekaj plemstva, ki ni znalo drugega jezika od ljudskega,¹⁷ ne more biti pretirana domneva, da je vsaj v poznem srednjem veku nastajalo neko prigrajsko, če že ne plemiško pesništvo v domačem jeziku, katerega edina pismena priča je Auerperški fragment. Verjetno je nekaj te »višje« pesniške kulture prešlo v ljudsko tradicijo. Nekatere ljudske pesmi namreč pričajo po temi ali motivih, da v prvotni obliki bržkone niso nastale med ljudstvom, marveč da jih je ljudstvo sprejelo iz repertoarja pesnikov in pevcev višjih družbenih slojev.¹⁸ Vendar to vprašanje še terja potrebnih raziskav.

Slovenska verzifikacija, ki je ali naj bi priložnostno nastajala med plemstvom ali v njegovo zabavo, ni zapustila vidnejših sledov. Nasprotno pa ima verska in zlasti cerkvena verzifikacija v ljudskem jeziku dokaj dolgo in bogato tradicijo. Njeni tvorci so bili slej ko prej duhovniki, nosilec tradicije pa v prvih stoletjih srenja vernikov, od reformacije dalje pa vse bolj tiskana knjiga. Prvi kirielejsoni¹⁹ so domnevani in rekonstruirani že za dobo pred nastankom prvega zapišanega slovenskega teksta (Brižinski spomeniki, konec 10. stol.),²⁰ zanesljivo izpričani pa so vsaj za 12. stol. v zvezi z obredom ustoličenja vojvod na Koroškem.²¹ Do srede 16. stol. je nastalo tudi vsaj devet daljših cerkvenih pesmi,²² med katerimi so zastopane praznične in predpridižne, pa tudi marijanske in svetniške pesmi. Verjetno pa je bilo njih število znatno večje.²³

Najbolj plodna doba cerkvenega pesništva pri nas je bilo razmeroma kratko obdobje protestantizma (prvi knjigi sta izšli 1551, zadnje 1595); takrat je postalo petje v ljudskem jeziku sestavni del verskega obreda, hkrati pa so naši verski reformatorji spoznali, da podajanje osnovnih verskih resnic v obliki pesemskih tekstov omogoča najuspešnejšo katehezo med nepisanim ljudstvom, ki mu je petje že tako in tako priljubljeno. Kakor pa je protestantska cerkvena pesem pomembna zlasti zaradi številnosti tekstov in prvega načrtnega prizadevanja za ureditev slovenske metrike (princip izosilabičnosti), tako je zaradi strogega omejevanja na izključno verske teme in katehitični namen zelo enostranska. Vendar vsaj pri *Juriju Dalmatinu* (ok. 1547—1589) nekatere pesmi in posamezna mesta pričajo o pristnem pesniškem doživetju obravnavane snovi in dajejo slutiti večje ustvarjalne sposobnosti, kakor jih je verzifikator mogel razviti v izpolnjevanju temeljnih književnih potreb nove cerkve na Slovenskem.²⁴ Edini primer, ko verzi-

¹⁷ Trditev, ki velja predvsem za ženski spol, bo treba določeneje osvetliti na drugem mestu. Tu bi opozoril na Trubarjevo posvetilo Ta celega psaltra Davidovega iz 1566, naslovljeno predvsem na plemstvo in meščanstvo v slovenskih deželah, ki je napisano sicer v nemškem jeziku, v katerem pa pravi, da je v protestantski cerkvi »največ takih u g l e d n i h mož in žen, mladih in starih oseb, ki ne razumeje drugega jezika razen slovenskega« (M. Rupel: Slovenski protestantski pisci; Ljubljana 1934, str. 88; podčrtal J. K.) Zanimiv dokaz so tudi slovenske fevdne prisege iz 17. stol., ki so se uporabljale še v začetku 18. stol. (Fr. Kotnik: Dvoje slovenskih fevdnih priseg; ČZN 1913, str. 26—35).

¹⁸ Hipotezo sem postavil na podlagi lastnih opazovanj, kasneje pa sem našel v knjižici J. Glonarja Naš jezik (Ljubljana 1919) podobno trditev: »Trubadurska lirika se na svoji južni poti, ki jo pelje preko Lombardije, Benečije, Furlanije in Koroške v Nemčijo, mimogrede obleče tudi v naš kroj in ustvari tudi nam »minnelied«. To nam poleg Ulricha Lichtensteina in Oswalda iz Wolkensteina dokazuje ne-le »Radicsev (Auerspergov) fragment«, ampak tudi naša narodna pesem.« Tu je tudi prvič postavljena hipoteza o zvezi med trubadurskim pesništvom in auersperškim fragmentom (gl. op. 14).

¹⁹ Štirivrstična zahvalna ali slavilna kitica z grškim priprošnjim klicem, po katerem ima ime.

²⁰ I. Grafenauer: »Ta stara velikanočna pejsen« in še kaj; Čas 1942, str. 120—136.

²¹ I. Grafenauer: Najstarejši slovenski »kirielejsoni«; GMS 1942, str. 63—73.

²² Tiste, ki so v protestantski pesmarici označene kot »ta stare« ali podobno, in one, ki jih Trubar citira v Katekizmu z dvema izlagama iz 1575 (M. Rupl: Slovenski protestantski pisci; Ljubljana 1934, str. 125-7).

²³ I. Grafenauer: »Ta stara velikanočna pejsen« in še kaj; Čas 1942, str. 137, 138. M. Smolik: Odmev verskih resnic in kontrovez v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja; Ljubljana 1963 (dis.), str. 95—106.

²⁴ Prim. J. Pogačnik: Zgodovina slovenskega slovstva I; Maribor 1968, str. 136, 137.

fikacija naših protestantov preseže okvire cerkvenega pesništva, je polemična brošura začetnika naše književnosti *Primoža Trubarja* (1508—1586) Ta prvi psalm ž nega trije izlagami. Druga in tretja »izlaga«, eksplikacija in alegorija, se kljub zunanjemu videzu in oblikovnim potezam cerkvene pesmi vsebinsko izmikata verskemu pesnjenju in sta verzificirano obračunavanje z verskimi nasprotniki.²⁵

Ponovna, pretežno nasilna vzpostavitev rimsko-katoliške cerkve v slovenskih deželah je skoraj vso protestantsko književno bero uničila, ni pa uspela še dolgo časa ustvariti ustrezne književnosti s stališča svojih naukov. Zlasti je to vidno v cerkveni pesmi. Ljudsko petje pri katoliškem obredju ni dobilo bistveno pomembnejše vloge, kakor jo je imelo v srednjem veku, dasi niso ostali uspehi protestantov s posredovanjem verskega pouka preko pesmi brez odmeva pri katoličanih. Glavni uničevalec protestantske književnosti, ljubljanski škof *Tomaž Hren* (1560—1630) si je prizadeval, da bi izdal katoliško cerkveno pesmarico, vendar mu to zaradi nezadovoljivo pojasnenih vzrokov ni uspelo.²⁶ Razširjanje cerkvenih pesmi je bilo spet za dolgo časa prepuščeno ljudskemu ustnemu izročilu, vendar se je iz te dobe le ohranilo nekaj rokopisov.²⁷ Po njih sodimo, da so se po cerkvah pelev predvsem stare srednjeveške pesmi, sprejete so bile nekatere protestantske, nastajale pa so tudi nove. Z zadnjimi se je tematika zanimivo razširila; pomembna sta zlasti dva nova žanra, spokorniške pesmi in eksempli, ki se v marsičem odmikata od strogo namensko vezane cerkvene verzifikacije na področje obče zanimivega pesništva. Iz prvega žanra so zlasti zanimive pesmi na temo smrti, ničevosti sveta in minljivosti posvetnega. Motivika tega tematskega kroga in nekatere z njo zvezane prisposode se nadaljujejo v našem umetnem pesništvu, vendar pogosto drugače idejno interpretirane.²⁸ Tako so v spokorniški pesmi bili že podani zarodki posvetne lirike, medtem ko je s stališča razvoja epskega pesništva pomemben eksempl. Pravzaprav vsebuje dosti epskih potez že večina katehetičnih pesmi, ker prepesnjujejo posamezna poglavja iz biblije (posebno pri protestantskih), in zlasti svetniške pesmi. Vendar so verzificirane zgodbe iz biblije in svetniške legende le del teh pesmi, včasih skromnejši, včasih obsežnejši, ki mu je pridružen večinoma obširen verski pouk, moraliziranje, slavlilne kitice in dolgo nizanje priprošenj. Včasih so ti epski vložki v cerkvenih pesmih alegoričnega značaja; v tem je najznačilnejša oznanjenjska pesem *En jager vun gre loviti*.²⁹ Šele v eksemplih pa dobi epsko razpredanje zgodbe prevladujoč značaj, čeprav je neprestano prisoten in za kompozicijo odločilen verzifikatorjev moralno-poučni ali versko-propagandni namen, posebej izražen v začetni ali najpogosteje zaključni kitici. Prvi primer take vrste pri nas je obširna čudežna *Zgodba o mladeniču*, ki je bil po milosti blažene device Marije osvobojen iz oblasti demona.³⁰

²⁵ Ta prvi psalm ž nega trije izlagami, h troštu vsem keršenikom, kir od Turkou inu papežnikom sijlo terpe, de se v ti nih pravi veri ne zblaznijo inu od ne ne pado. MDLXXIX. Ljubljana 1957 (faks.).

²⁶ M. Smolik, o. c., str. 169, 170.

²⁷ Najpomembnejši je *Liber Cantionum Carniolicarum*, splošno imenovan po najdišču *Kalobski rokopis*, iz srede 18. stol. — Fr. Kovačič: »Kalobski« rokopis slovenskih pesmi iz leta 1651; *CZN* 1930, str. 181—205.

²⁸ Npr. pogosto uporabljana prisposoda o roži, ki uvene, pri Prešernu v pesmi *Dekletam*.

²⁹ *Kalobski rkp.*, str. 273-9: *Cantio accomodata ad melodiam, Omni die dic Mariae* (obj. M. Smolik, o. c., 177-9); *ibid.*, str. 291-2: *En lovec gre loviti in tono Horrenda mors*.

³⁰ *Kalobski rkp.*, str. 65—80: *Historia de Juvene, qui beneficio B. M. V. a Daemone liberatus est* (vsebinsko navaja Fr. Kovačič, o. c., str. 186).

Sčasoma je potreba po večji pritegnitvi vernikov k cerkvenim obredom in po smotrnejši ureditvi osnovnega verskega pouka prisilila tudi katoliško duhovščino, da je začela načrtnje skrbeti za cerkveno pesem. Temeljni spored starih, po večini prazničnih pesmi, so od 1672 dalje ponatiskovali v dodatku k lekcio-narju.³¹ Pesmarice, začeni s Katoliš keršanskiga vuka pejsmimi (1729), ki jih je zložil *Ahacij Stržinar* (1676—1741), so razširile spored cerkvene pesmi s katehe-tičnimi v skladu z novimi papeževimi napotki za organiziranje verskega pouka.³² Ob tem bolj ali manj oficialnem repertoarju cerkvenih pesmi pa so se sredi 18. stol. pojavile in razširile božjepotne ter bratovščinske pesmi, tiskane v drob-nih pesmaricah ali najpogosteje na posebnih letakih.³³ Med njimi se odlikuje po dognani verzifikaciji (silabotonični princip) anonimna knjižica blejskih božje-potnih pesmi *Tri duhovne pejsme* (1749).³⁴ Vendar je duhovščina tovrstno nabožno pesništvo, po vsebini in obliki zanimivejše od pravih cerkvenih pesmi, kmalu začela prepuščati laikom, z njim pa tudi spokorniške in moralistične pesmi. Zad-nji duhovniški zbornik pesmi, ki vsebuje vredne pesmi iz tematske skupine smrti in minljivosti posvetnega, je rokopisna pesmarica *Cantilenae variae . . .*, ki si jo je oskrbel *Frančišek Mihael Paglovec* (1679—1759).³⁵

Glavno zakladnico slovenske pesmi pred Pisanicami predstavlja ljudsko pesniš-tvo. Tega pa zaradi metodoloških ovir, ki izvirajo iz posebnih zakonitosti ljud-skega izročila, pa tudi zaradi obsežnosti in raznovrstnosti gradiva ne moremo ustrezno vključiti v ta pregled. Omeniti pa je treba, da so se preko ljudskega ustnega izročila ohranili prenekateri drobci stare poganske kulture slovanskih plemen, prednikov slovenskega naroda, seveda pretežno v krščanski preobleki. Kakor smo že omenili, so v ljudsko izročilo prešle posamezne pesmi iz srednje-veške kulture višjih slojev, prenekatera pesem iz repertoarja potujočih pevcev različnih tipov, zlasti pa cerkvene in druge nabožne pesmi. Ob vsem tem pa je pomemben delež anonimnih ustvarjalnih talentov iz najširših ljudskih plasti, ki so ne le prevzemali in posnemali omenjeno pesništvo drugih slojev, ampak za-peli tudi iz sebe, o ljubezenskih čustvih in nezdodah, o stanovskih veseljih in težavah, o dolgi ločitvi od doma zaradi vojaške službe in podobnem. To obsežno in mnogovrstno zakladnico slovenskega pesništva starejših dob pa so naši pisa-ničarji in njihovi sodobniki šele zaslutili in se komaj začeli zanimati zanjo. Nji-hov interes je bil usmerjen v tri vrste ljudskega pesništva: prosvetljske ideje so pobudile zbiranje pregovorov (J. Mihelič), prvi odmevi evropske predroman-tike zanimanje za epsko pesem (J. Zakotnik, A. T. Linhart), privatnega in ožje družabnega značaja pa je bil interes za iskrive, pretežno erotične godčevske poskočnice (Ž. Zois).

Končno moramo omeniti še verzifikacijo polizobraženih laikov, ki tvori nekak-šen most med pesniško kulturo višjih slojev in ljudskim pesništvom. Vidneje se je začela pojavljati samostojno ali ob drugih vrstah ljudskega pismenstva sredi 18. stol. in je v nekaterih primerih prodrla tudi v tisk. Njeni tvorci so bili predvsem podeželski organisti in učitelji (skoraj praviloma je obe funkciji oprav-

³¹ Evangelia inu Lystuvi, kasneje Brania inu evangeliumi; izdajo 1672 je priredil J. L. Schönleben; 1715, 1728 in 1730 o. Hipolit (J. A. Gaiger); 1741 in 1754 F. M. Paglovec.

³² M. Smolik, o. c., str. 202-3.

³³ *Ibid.*, str. 199.

³⁴ Fr. Kidrič: Opombe k protiref. (katol.) dobi v zgodovini slovenskega pismenstva; ČJKZ 1921/22, str. 108-9.

³⁵ *Ibid.*, str. 125-32.

ljal isti človek), pa tudi pismeni kmetje, tako imenovani bukovniki. Prvi so bili pretežno nadaljevalci in razširjevalci tradicije nabožnega pesništva; najpogostnejši žanri njihove verzifikacije so bili svetniška in božjepotna pesem, eksempl ter spokorniška in moralistična pesem. To pesništvo se je še bolj približalo v interpretaciji laikov predstavnemu svetu preprostega, neizobraženega človeka in tradicionalnemu ljudskemu okusu, kazalo pa je tudi znake amaterske dolgo-veznosti in verzifikacijske ohlapnosti. Med temi verzifikatorji se je najvidneje uveljavil *Filip Jakob Repež* (1706—1773), ki je izdal več pesmaric v tisku.³⁶ Še širše pesniško zanimanje so kazali kmečki bukovniki, čeprav so bili tudi ti pretežno pod vplivom nabožnega pesništva. Sprva so bili to prepisovalci že natisnjenih ali zapisanih pesmi pa tudi druge književnosti za potrebe in zabavo svoje bližnje okolice, kmalu pa so se med njimi začeli pojavljati prevajalci in prirejevalci, pa tudi samostojni ustvarjalci. Med starejšimi ohranjenimi bukovniškimi zvezki je za zgodovino slovenske verzifikacije pomemben zlasti Leški rokopis (srédina 18. stol.),³⁷ kjer je zapisano nekaj godčevskih poskočnih kitic in zanimiva refleksivna Peisum zuper sovražnike na tim hudobnim svito. Laična polizobraženska verzifikacija se je pojavila skoraj po celotnem slovenskem ozemlju, bukovništvo pa je značilno predvsem za Koroško. Tu je imelo posebej pomembno vlogo, saj začetki umetne posvetne verzifikacije v sedemdesetih letih 18. stol. še niso zajeli koroškega ozemlja in je bila bukovniška pesem tod glavni nosilec teženj po posvetni verzifikaciji vse do začetnikov umetnega pesništva na Koroškem Urbana Jarnika (1784—1844) in Matije Schneiderja (1784—1831).

Fran Petrež

Filozofska fakulteta v Zagrebu

STILNE FORMACIJE V SLOVENSKI KNJIŽEVNOSTI MED OBEMA VOJNAMA*

Med vprašanji, ki se pojavljajo v slovenski literarni zgodovini v zvezi z dobo med obema vojnama, povzročajo največje težave opredelitev *stilnih formacij*. Čeprav se je naloga vsiljevala že takoj ob prvi sintetični podobi te dobe, se ji do danes nismo posebej približali.

Desetletja po moderni nimajo svoje enotne stilne oznake. Ob pojme *romantika*, *realizem*, *naturalizem*, *moderna* v 19. stoletju ne moremo v 20. stoletju postaviti nobenega gesla, ki bi moglo z eno samo pojmovno vsebino kriti vse tekoče književne procese.

V zadregi si pomagamo s časovno opredelitvijo »doba med obema vojnama«, čeprav se zavedamo, da vojne sicer lahko globoko pretresajo zgodovino narodov,

³⁶ Romarske bukvice, 1757, 1775²; Nebešku blagu, 1764; Romarsku drugú blagu, 1770, 1775².

³⁷ J. Kotnik: Slovenski rokopis z Leš pri Prevaljah iz sredine 18. stoletja; ČZN 1929, str. 174-89.

* Referat za VII. kongres Zveze SDJ v Beogradu.